

Piruja asunnossa?

Ikäasumisen ilmiöitä gerontologisessa sosiaalityössä

**Sosiaalinen raportti iäkkäiden asiakkaiden
kohtaamista asumisen ongelmista**

Helsinki

Raporttikausi 2023-2024

Sisällys

Johdanto	3
Raportin tavoite.....	7
Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi	8
Raportin ja ikäerityisen asumisen eettisiä näkökulmia.....	10
Tulokset.....	12
Unelmia, tasapainoilua ja tunteita	12
Ikäasumisen kuvastoa.....	13
<i>Omakotitaloissa asuvien ongelmia.....</i>	<i>13</i>
<i>Remontti huolena</i>	<i>13</i>
<i>Esteettömyys ja sujuva liikenne ovat välttämättömyys ikäasumisessa.....</i>	<i>14</i>
<i>Paloturvallisuudessa on parannettavaa</i>	<i>15</i>
<i>Ylisukupolviset asumistilanteet ongelmana</i>	<i>15</i>
<i>Yksinäisyys ja turvattomuus kotona asuvan elämässä.....</i>	<i>16</i>
<i>Asunnon hakeminen on hankalaa.....</i>	<i>17</i>
<i>Muuttaminen stressaa monin tavoin</i>	<i>18</i>
Asumisen taidot voivat heiketä	18
<i>Kodin siistinä pitämisessä on monilla vaikeuksia</i>	<i>19</i>
<i>Häädöt riesana.....</i>	<i>22</i>
Työntekijä asiakkaan tukena	23
<i>Verkostoyhteistyön merkitys on suuri ikäasumisen tukemisessa</i>	<i>23</i>
<i>Kotona asumista tukevat palvelut eivät aina vastaa tarpeisiin</i>	<i>23</i>
<i>Kun kotona asuminen ei enää onnistu?</i>	<i>24</i>
Yhteenveto	26
Toimenpide-ehdotuksia ja kehittämiskohteita.....	29
Lähteet.....	31

Johdanto

Martti on 77-vuotias yksinasuva mies. Hän asuu vanhemmilta perityssä rintamamiestalossa, hieman syrjässä omakotitaloalueella. Martilla on ollut mielessä hieman remontoida taloa, mutta hän ei siihen enää kykene jaksamisen heikennyttyä. Jaloissa on heikko tunto diabeteksen takia. Joskus huimaakin. Muisti on alentunut, ja arkiselviytymisessä on ongelmia. Ainoa viranomainen on ulosottomies, joka kävi tuomassa käräjäoikeuden päätöksen ulosmittauksesta. Martilla ei ole hoitokontaktia tai palveluja käytössä. Toisinaan kaveri tai naapuri soittaa tai käy tapaamassa. Martti elää hiljaista elämää. Televisio, kaupassa käynti ja pienimuotoinen ruoanlaitto sisältyvät arkeen. Toisinaan maistuu olutkin. Talvella lumityöt vievät voimia, mutta pienen polun tielle hän saa pidettyä useimmiten auki.

Eräänä yönä liesi unohtuu päälle ja pannulla oleva rasvainen ruoka kärähtää palamaan sytyttäen ympärillä olevat tavarat. Pian tuli leviää seinään ja kaappeihin. Martti ei herää. Asunnossa ei ole yhtäkään palovaroitinta. Kun Martti vihdoin havahtuu hereille, alkusammutukseen ei ole enää mahdollisuuksia. Paksu savu leviää talossa huoneesta toiseen. Martti yrittää päästä ovelle mutta tuupertuu eteiseen ja menehtyy savukaasuihin.

Martti on kuvitteellinen palokuoleman kohdannut ihminen, jonka tarina on muokattu tyypillisistä palokuoleman piirteistä. Hänenlaisensa ihminen voisi olla melko tavallinen gerontologisen sosiaalityön tai -ohjauksen asiakas. Palokuolemia on noin 50 vuodessa, ja suurin osa uhreista on keski-ikäisiä ja iäkkäitä. Iäkkäillä noin neljäsosalla liittyy palokuolemaan päihtymys. (THL 2024). Liesipalot ovat yleisin rakennuspalon syy. Ylimääräinen tavara liedellä, valvomaton ruoanlaitto ja rasvapalot ovat tavallisia syttymissyitä. (Kuurne 2023.) Iäkkään ihmisen kohdalla palokuoleman riskiä lisää heikentynyt toimintakyky. Asukas ei ehdi eikä jaksaa asunnosta ulos. (Kouki 2024.)

Kansallisena tavoitteena on ollut jo vuosia iäkkäiden kotona asuminen (Kortelainen ym. 2023) ja sen kehittäminen (Oosi ym. 2020). Laatusuosituksessa (STM 2020) painotetaan kotona asumisen ensisijaisuutta siinäkin tilanteessa, että asiakas tarvitsee säännöllistä tukea ja palvelua. Omaishoitajien tukemista pidetään ensiarvoisen tärkeänä. Toiveita asetetaan kotihoidon määrän ja monipuolisuuden, digitalisaation ja hyvinvointiteknologian varaan. Odotuksia on myös vapaaehtoistoiminnan lisäämisen suhteen.

Ikääntymisestä aiheutuviin yhteiskunnallisiin muutoksiin pyritään varautumaan muun muassa toimenpideohjelmilla. Ohjelmien ehdotukset ovat yleisluontoisia ja suunnattuja hyvinvointipalveluista vastaaville toimijoille. Esimerkiksi poikkihallinnollisessa ikäohjelmassa 2030 kotona asumista edistävinä toimina

mainitaan muun muassa toimintakyvyn tukeminen, teknologia, vapaaehtoistyö sekä asumisen ja asuinympäristöjen ikäystävällisyys (STM 2020). Virallislähteissä, kuten Kansallisen ikäohjelman loppuraportissa (Valtioneuvosto 2023) pidetään ikäystävällistä asumista ja asuinalueiden merkitystä suurena iäkkään väestön kotona asumisessa. Yhtenä mutta ei vähäisimpänä tavoitteena on raskaan palvelun tarpeen vähentäminen. Ympäristöministeriön ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelmassa painopisteenä oli muun muassa ennakoinnin ja varautumisen vahvistaminen (Kortelainen ym. 2020) ja hyvät käytännöt (Kortelainen ym. 2023). Toiveita on myös sen suhteen, että ikääntyvät ovat aiempaa parempi kuntoisia. Järjestöiltä odotetaan panostusta ennaltaehkäiseviin toimiin ikääntyvien toimintakyvyn ylläpitämisessä ja aivoterveiden edistämisessä. (STM 2020.)

STM:n (2022) mukaan sosiaalihuoltolain asumispalveluja ovat jatkossa yhteisöllinen asuminen, ympärivuorokautinen palveluasuminen sekä tilapäinen ja tuettu asuminen. Kodin ja ympärivuorokautisen hoidon lisäksi suositellaan ns. välimuotoisia asumisratkaisuja. Sellaisiksi nimetään esteettömät ja ikärajoitetut vuokra- tai omistusasunnot sekä yhteisöllinen asuminen. Välimuotoisia ovat myös senioritalot, osin palvelu- ja yhteisökorttelit ja ikääntyneiden vuokratalot. Välimuotoisuus tarkoittaa asumisratkaisuja, jotka sijoittuvat tehostetun palveluasumisen ja tavallisen asumisen väliin (Oosi ym. 2020).

Välimuotoisuuden käsite ei ole vielä selkeytynyt; asuminen ja palvelut ovat toisistaan erillisiä. Välimuotoisessa asumisessa on usein palveluja tai tukea, mutta ne eivät aina ole yhteiskunnan rahoittamia. Jos kohde yhdistää palvelua ja asumista siten, että siihen liittyy sosiaalihuoltolain (1301/2014) perusteella annettavaa julkisesti rahoitettua palvelua, kohdetta nimitetään SHL 21 §:n palveluasumiseksi. Välimuotoinen asuminen voi sisältää kotona asumista tukevien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen lisäksi yöaikaista kotihoidon palvelua. Välimuotoiseen asumiseen sisältyy mahdollisuus yhteisöllisyyteen ja yhteiseen toimintaan. (Oosi ym. 2020.) Toinen keskeinen muutos koskee tehostetun palveluasumisen muuttumista ympärivuorokautiseksi palveluasumiseksi (Kortelainen ym. 2023).

Yhteisöllinen asuminen mainitaan sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). Se korvaa entisen kuntien toteuttaman tavallisen palveluasumisen. Yhteisöllisellä asumisella tarkoitetaan asumista esteettömässä ja turvallisessa asumisyksikössä, jossa asukkailla on käytössä tarpeita vastaava asunto ja tarjolla sosiaalista toimintaa. Helsingin kaupungin Sosiaali-, terveys- ja pelastuslautakunta on hyväksynyt 1.10.2024 alkaen yhteisöllisen asumisen myöntämisen perusteet (Helsingin kaupunki 2024). Sen mukaan lähtökohtana yhteisölliseen asumiseen hakeutuessa on, että asiakkaan tarpeisiin ei olla pystytty vastaamaan muilla keinoilla kuten, kotiin vietävillä palveluilla, tukipalveluilla, teknologisilla ratkaisuilla ja / tai läheisverkostolla tai muilla toiminnoilla. Edellytyksenä on, että asiakkaalla on ollut kotihoidon palveluja käytössään, ja hänellä ei ole ympärivuorokautisen hoidon tai laitosasumisen

tarvetta. Lisäksi asiakkaalla tulee olla psyykkiset, fyysiset, kognitiiviset ja sosiaaliset edellytykset asua yhteisöllisessä asumisessa. Näiden lisäksi jonkun seuraavista kohdista tulee täytyä: Asiakas kokee turvattomuutta ja/tai yksinäisyyttä ja/tai mielenterveysongelmat haastavat merkittävästi arjen selviytymistä; asiakas tarvitsee arjen tukemiseksi säännöllisesti tai jatkuvasti sosiaalista kanssakäymistä edistävää toimintaa; asiakkaalla on tarve esteettömälle asunnolle tai asumisolosuhteissa on jokin haaste; asiakkaalla on heikot resurssit, järjestää asumistaan itse, esimerkiksi vaikean taloudellisen tilanteen vuoksi.

Gerontologisessa sosiaalityössä tuetaan ikääntyvien kotona asumista, mikä on kansallisen ikäohjelman tavoite (STM 2020) sekä Laatusuosituksessa aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027 (STM 2024b). STM:n (2022) mukaan iäkkäiden ihmisten palvelujen uudistuksen toisessa vaiheessa parannetaan erityisesti kotiin annettavia palveluja ja asumispalveluja. Kotiin annettavien palvelujen uuden lainsäädännön (1.1.2023) tavoitteena on varmistaa, että iäkkäät henkilöt voivat elää kodissaan turvallisesti ja saavat tarpeidensa mukaiset kotiin annettavat palvelut. Laatusuosituksen mukaan ikääntyneiden asumiseen liittyen on nostettu seuraavat suositukset: Ikääntyneiden oman ennakkoinnin ja varautumisen tukeminen, asuntokannan korjaamisen edistäminen ja uustuotannon ratkaisut, ikäystävälliset asuinympäristöt ja kuntien ja hyvinvointialueiden rooli on keskeinen (STM 2024b).

Kunnan on laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi osana hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa. Suunnittelussa on painotettava kotona asumista ja kuntoutumista edistäviä palveluja. Edellä tarkoitettuihin suunnitelmiin on sisällytettävä ikääntyneen väestön asumista koskevien tarpeiden ennakointi sekä niitä vastaavan asumisen kehittäminen. Helsingin hyvinvointisuunnitelmassa (Helsingin kaupunki 2022) ei ole palvelujen laajuuden vuoksi osaa lain edellyttämistä kohdista kirjattu tähän hyvinvointisuunnitelmaan omiksi kokonaisuuksiksi, vaan liitteessä 2 (Vanhuspalvelulain mukaisen suunnitelman tarkennus) viitataan kohtiin, joista kyseiset tiedot esimerkiksi ikääntyneiden palveluista ja asumisesta löytyvät Helsingin kaupungin osalta (esim. palveluopas sekä Seniori-infon verkkosivut).

Asiakkaan tarvitsemia palveluita käynnistetään palvelutarpeen arvioinnin (STM 2024a) perusteella. Asumista tukevia palveluita on kuitenkin muitakin kuin hoidolliseen tarpeeseen vastaavia palveluita. Myös asiakkaiden tarpeet asumisen tukemisessa ovat hyvinkin moninaiset, ja liittyvät paljon myös muuhun kuin hoidolliseen tarpeeseen, eikä asiakkaiden tarpeisiin aina ole olemassa palvelua.

Asunnon ja asuinympäristön esteettömyyttä sekä ikääntyvän väestön tarpeiden ja toimintakyvyn muutosten huomioimista asumisessa pidetään tärkeänä ja keskeisenä laatusuosituksissa ja toimenpideohjelmassa. Esimerkiksi

Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelman mukaan ikäystävällinen asunto ja asuinympäristö ovat esteettömiä ja turvallisia. Ne tukevat asukkaiden toimintakykyä ja osallisuutta ja helpottavat iäkkäiden ihmisten liikkumista ja palvelujen saantia. Vanhojen kerrostalojen yhden suurimmista haasteista todetaan olevan hissien puute (Ympäristöministeriö 2020).

Raportin tavoite

Raportti käsittelee ikäasumisen ilmiötä gerontologisessa sosiaalityössä. Kerromme työstämme iäkkään kotona asumisen tukemisessa yhteistyökumppaneille, päättäjille, viranomaisille ja kaikille kiinnostuneille. Raportin tarkoituksena on tehdä näkyväksi niitä ilmiöitä ja tilanteita, joita työntekijät kohtaavat asiakkaiden parissa. Mukana on asiakkaiden kokemuksia ja unelmia, mitä ikäasuminen heille merkitsee. Kun tekstissä puhutaan työntekijästä, hänellä tarkoitetaan gerontologisen sosiaalityön yksiköiden työntekijää, jotka voivat olla sosiaalityöntekijöitä tai sosiaaliohjaajia.

Raportissa myös kartoitetaan sitä, millaisessa todellisuudessa auttamistyötä tehdään monimutkaisten asiakastilanteiden keskellä. Tuomme esille, millaisia rakenteellisia puutteita esimerkiksi palvelujärjestelmässä tällä hetkellä on, minkä vuoksi ikäihmiset asuvat hyvinkin toimintakyvyttöminä heidän omassa kodissaan ilman palveluita, vähäisin palveluin tai kotihoidon palvelujen turvin.

Tavoitteenamme on tuoda esiin osin kriittistäkin näkemystä omassa kodissa asumisen seurauksista kokemuksiimme perustuen. Asumisen ongelmia ratkaisemme työssämme yksilökohtaisesti ja usein ilman virallisia ohjeistuksia. Tavoitteena on löytää kehittämiskohteita, joihin itse voimme vaikuttaa ja siten luoda toimintamalleja, jotta voimme auttaa asiakkaitamme. Tämä raportti luo kuvaa nykytilanteesta ja pohjustaa myös tulevia kehittämiskohteita.

Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysi

Gerontologisen sosiaalityön työntekijöitä informoitiin uuden raportin teemasta syksyllä 2023. Työntekijöitä pyydettiin haastatteluihin, joita toteutettiin joulukuun 2023 ja helmikuun 2024 aikana. Haastatteluista tehtiin muistiinpanot keskeisistä teemoista. Haastatteluihin osallistui 5–6 työntekijää kustakin neljästä gerontologisen sosiaalityön yksiköstä. Työntekijät saivat vapaamuotoisesti kertoa asiakastapauksista, jotka liittyvät ikäihmisten haastaviin asumisen ongelmiin.

Haastatteluissa oli ennalta sovittu haastattelurunko, joka annettiin työntekijöille luettavaksi ennen haastattelua. Haastattelurunko sisälsi 15 erilaista haastetta ikäihmisten asumiseen liittyen: asunnon hakuprosessit, hädät, muutot, lyhytaikaishoito ja arviointi- ja kuntoutusjaksot, remontit, raivaussiivoukset, omaishoitotilanteet, hoivapaikkamuutot, vuokra- ja vastikevelat ja yleiset asumisen ongelmat. Lisäksi teemoja olivat ylisukupolviset asumistilanteet, kotiin tarvittavat palvelut ja verkostotyö.

Työntekijähaastelujen lisäksi teimme asiakashaastatteluja tammikuun 2024 ja maaliskuun 2024 välillä. Haastattelimme kaikista gerontologisen sosiaalityön yksiköistä 1–2 asiakasta ja selvitimme heidän mielipidettään asumiskysymyksistä. Haastattelukysymyksiä esitimme asiakkaille seuraavia kysymyksiä:

- Millaisia asumiseen liittyviä haasteita sinulla on tai olet kohdannut?
- Miten ne vaikuttavat elämääsi?
- Millaista apua saat kotiisi, ja mitä tukea olet saanut asumisen haasteisiin?
- Mitä apua tai tukea tarvitsisit, jotta asumisesi olisi mielekkäämpää?
- Mihin asumistilanteessasi olet tyytyväinen, mikä on hyvin?
- Koetko turvattomuutta kotona / asuinympäristössäsi ja jos niin mistä syystä?
- Millaisia huolia sinulla on asumiseen liittyen tulevaisuudessa?
- Millainen olisi unelmatilanne asumisesi suhteen?
- Mitä muuta haluaisit nostaa esille, kun mietit ikäntyneiden asumista Helsingissä: mitä kehitettävää olisi tai mitä pitäisi parantaa tai huomioida kaupunkitasoisia päätöksiä tehdessä?

Raporttimme tutkimuskysymyksiksi muodostui haastattelujen jälkeen: Miten asiakkaat kokevat nykyisen asumisensa ja minkälaisia haasteita ikäihmisten asumiseen liittyy?

Analyysissä on pyritty tarkkaan anonymisoimaan vastaukset sekä teemoja käsitellään ilmiötasolla, jotta yksittäistä vastaajaa tai asiakasta ei voida tunnistaa. Alkuvaiheessa teemoitimme työntekijähaastatteluiden ja asiakkaiden vastauksia esittämiimme kysymyksiin. Teemoittelun perusteella kirjoitimme raporttiin analyysiä ja muodostimme kokonaiskuvaan ikäerityisen asumisen piirteistä. Kun tekstissä puhutaan työntekijästä, hänellä tarkoitetaan gerontologisen yksiköiden työntekijää, jotka voivat olla sosiaalityöntekijöitä tai sosiaaliohjaajia.

Raportin ja ikäerityisen asumisen eettisiä näkökulmia

Sosiaalisen raportoinnin toteuttamisessa on tärkeää huomioida eettiset näkökulmat, kun aineistossa ja raportissa käsitellään haavoittuvassa asemassa olevien sosiaalihuollon asiakkaiden tilanteita. Oma koti ja mahdolliset siihen liittyvät ongelmat ovat monelle henkilölle hyvin intiimi ja yksityinen asia. Esimerkiksi asunnon hoitamattomuus ja oma kyvyttömyys huolehtia asunnon kunnosta ja siisteydestä voi aiheuttaa hyvinkin vahvaa häpeää. Aiheen nostaminen keskusteluun on arkaluontoista ja vaatii raportin laatijoilta kunnioittavaa lähestymistapaa. Raportin haastatteluihin osallistuminen oli asiakkaille vapaaehtoista ja heille kerrottiin, että tiedot anonymisoidaan niin, että yksittäistä vastaajaa ei voi lopullisesta raportista tunnistaa. Haastatteluita ei tallennettu, vaan niistä tehtiin ainoastaan lyhyet kirjalliset muistiinpanot. Työntekijät ovat antaneet suostumuksensa työntekijähaastatteluihin, joita ei myöskään tallennettu.

Gerontologisen sosiaalityön asiakkaita tavataan pääsääntöisesti heidän kotonaan työskentelyn aikana. Tämä liittyy siihen, että asiakkaiden voi olla vaikea liikkua kodin ulkopuolella, joten tapaamiset kotona ovat useimmiten helpompia toteuttaa. Lisäksi kotona voidaan havainnoida arjen ympäristöä, mahdollisia haasteita siellä sekä saada yhteistä ymmärrystä asiakkaan pärjäämisestä omassa koti- ja lähiympäristössään. Toisaalta koti esineineen tuo esiin myös asiakkaan persoonaa, elämäntarinaa ja hänelle merkityksellisiä asioita.

Juhila (2022) kirjoittaa, että kotikäynneillä toteutetaan institutionaalisia tehtäviä ja myös kontrollia. Iäkkään kotona ensisijainen funktio on hoivaaminen ja hoitaminen. On aihetta pohtia myös käyntien yhteydessä syntyvää vallankäyttöä, joka kanavoituu esimerkiksi huoli-ilmoitusten tekemisenä. Ilmoittaja, esimerkiksi ensihoito, huolestuu, kun asunnossa on tyhjä viinapullo. Tästä tehdään huoli-ilmoitus sosiaalitoimeen.

Gerontologisen sosiaalityön asiakkuuden syynä on usein asiakkaan alentunut kyky huolehtia asumiseen liittyvistä asioista jo siinä määrin, että asumisturvallisuus voi olla vaarantunut. Asunnossa voi olla raivaussiivouksen tarvetta, tuholaisongelmia, paloturvallisuusriskejä, tai syntynyt vuokravelkaa. Joillain asiakkailla voi olla häätöuhka. Toisinaan asiakkaille voi olla hyvin vaikea ottaa työntekijää, ulkopuolista ihmistä kotiin edes arviointikäynnille. Taustalla voi olla monia tekijöitä: häpeä omasta tai kodin tilanteesta, pelko siitä, että joku voisi viedä kodista pois, pelko tuntemattomia ihmisiä kohtaan, tunne siitä, että itseä tai kotia arvostellaan, tai pelko siitä, että "joutuu toisten armoille", kun palveluja ehdotetaan järjestettäväksi kotiin.

Monille ikäihmisille on vaikea ottaa apua vastaan, koska on totuttu pärjäämään itse. Joskus myös esimerkiksi muistisairaus tai psyykkinen sairaus voi olla vaikuttamassa avun torjumisen taustalla. Erityisesti sellaisissa tilanteissa, kun selkeä avuntarve on todettu, mutta asiakas torjuu avun, työntekijältä vaaditaan sensitiivistä työtettä, kun pyritään ylittämään (konkreettisestikin) kynnyks asiakkaan tapaamiseksi. Asiakasta voidaan luonnollisesti tavata tilanteen mukaan myös muualla kuin kotona.

Painopisteen siirtyminen palvelujen, hoivan ja sairaanhoidon järjestämiseen asiakkaiden kotona on aiheuttanut sen, että koti ympäristönä ja muuttuu ja saa uusia merkityksiä: kotiin saattaa tulla esimerkiksi apuvälineitä ja kulunvalvontalaitteita tai asunnossa voidaan toteuttaa asunnon muutostöitä. Lisäksi palvelujen monituottajaisuus aiheuttaa sen, että kotona saattaa alkaa käydä useita eri henkilöitä eri palveluista: kuntouttavasta arviointitiimistä, kotihoidosta, asiakasohjauksesta, gerontologisesta sosiaalityöstä, fysioterapiasta, kauppapalvelusta, ruokapalvelusta, turvapalvelusta, avustajapalvelusta jne. Palveluiden vaihtuvat työntekijät koetaan hyvin ikäväksi eikä heitä hyväksytä helposti omaan kotiin. Näin koti ja asiakkaan arki siellä voi muuttua paljon. Koti muuttuu ikään kuin hoivan ja palvelujen järjestämispaikaksi.

Järjestelmän ja virallislähteiden näkökulmasta iäkkäiden asumista ja siihen liittyviä puitteita käsitellään usein ikään kuin ulkoapäin. Syntyy vaikutelma, että välillä unohdetaan, että kyseessä on pelkän ulkoisen asunnon lisäksi myös ikääntyneen koti, johon liittyy paljon tunteita, muistoja, persoonaa ja tutut lähiverkostot ympärillä. Asiakas on voinut viettää koko elämänsä tai monta vuosikymmentä samassa asunnossa. Järjestelmän realiteettien myötä toisinaan asiakkaille voi tulla eteen tilanteita, jolloin heiltä edellytetään asunnon vaihtoa tai pois muuttamista, jos asumisen kustannukset tulevat esimerkiksi Kelan rajojen näkökulmasta liian suuriksi.

Toisaalta asumiseen liittyy myös henkilökohtaisia valintoja. Varautuminen omaan ikääntymiseen ja mahdolliseen toimintakyvyn laskuun esimerkiksi oman asunnon esteettömyyden arvioinnin kannalta on kunkin oman harkinnan varassa. Toisaalta asuntopolitiikka ja markkinat sekä taloudelliset tekijät vaikuttavat siihen, millaisia valintoja varsinkin ikääntyessä on mahdollista käytännössä oman asumisen suhteen toteuttaa. Esimerkiksi esteettömiä, mahdollisesti "kevyen tuen" asumismuotoja ei kohtuuhinnalla välttämättä ole saatavilla.

Tulokset

Tässä luvussa kuvaamme työntekijöiden ja asiakkaiden haastattelujen tuloksia. Selkeinä teemoina erottuivat seuraavat asumiseen liittyvät asiat: omat kokemukset asumisesta, tilanteeseen saatu tuki kuten esimerkiksi sosiaaliohjaajalta, omilta lapsilta tai naapurilta saatu apu, siivousongelmat, muuttoon ja uuden asunnon hakemiseen liittyvät ongelmat, putkiremontointi sekä muut kiinteistöremontit. Esille nousi myös omista naapureista luopumisen tuska, jos joudutaan muuttamaan omasta tutusta asunnosta pois.

Aluksi kuvaamme asiakkaiden unelmia asumisesta, siitä miten he tasapainoilevat sen suhteen, ja mitä tunteita asumiskysymykset herättävät. Sen jälkeen siirrymme kuvaamaan iäkkään asiakkaan kohtaamia asumisen ongelmia ja lopussa kuvaamme sitä, miten asiakasta voidaan auttaa ja tukea asumiskysymyksissä.

Unelmia, tasapainoilua ja tunteita

Asiakkaat toivat asiakashaastatteluissa esiin unelmiaan omaan asumiseensa liittyen. Niitä olivat esimerkiksi: riittävän tilava kaksio Helsingissä kohtuuvuokralla, aloittaa ”uutta elämää puhtaalta pöydältä” velattomana asunnon myynnin myötä, muutto ulkomaille nettituttavan kanssa. Monille ikäihmisille tuttu asuinympäristö on tärkeä, ts. palvelut ja luonto ovat lähellä ja muiden kohtaaminen on helppoa ja mahdollista. Eräs asiakas toi esiin, että tärkeää olisi turvata ikääntyneiden terveystalveluiden läheisyys ja hoitoon pääsy mutkattomasti.

Asiakkaiden asumisen unelmat ovat osa hyvin realistisia ja vaatimattomiakin, mutta voivat olla vaikeita saavuttaa nykyisessä palvelujärjestelmässä ja asiakkaan elämäntilanteessa. Osa unelmista taas voi olla hyvinkin ”lennokkaita” ja jäädä unelmiksi.

Asiakkailla on asumiseen liittyen monenlaisia ajatuksia ja tunteita niin myönteisiä kuin kielteisiä, jopa ristiriitaisia. Oman kodin saaminen on merkinnyt pysyvyyttä ja turvallisuutta. On merkityksellistä, että asunto on oma ja itse maksettu. Kotona on valta päättää, mitä tekee ja milloin. Asunto ja ympäristö ovat mieluisia ja niihin on kiinnytty. Asumisen osalta ei koeta ongelmaa ja asiat sujuvat kotona kuten aiemmin eikä kotiin tuotaville palveluille koeta tarvetta. Toisaalta asiakkaat ovat voineet kokea muualta tulevaa painostusta, mikä on aiheuttanut riitoja. Vaikka avun tarvetta olisi, eräs asiakas ei uskalla ottaa palveluja vastaan, koska muutenkin tiukka taloustilanne voisi romahtaa. Arki on tasapainoilua laskujen kanssa. Asiakas voi kokea monella tapaa olevansa asuntonsa vanki. Yksinäisyys tuli myös esille haastatteluissa, osa asiakkaista koki yksinäisyyttä, osa kertoi viihtyvänsä yksin.

Ikäasumisen kuvastoa

Omakotitaloissa asuvien ongelmia

Omakotitaloissa asuvien ikäihmisten ongelmat liittyvät usein asuinympäristön, talon ja pihan, esteellisyyteen. Vanhemmissa taloissa korkeat raput johtavat taloon. Portaille ei saa luiskaa, ellei asiakas ole vammaispalvelun asiakas. Tämän lisäksi saunatilat tai kylpyhuone voi olla eri kerroksessa kuin muut asuinitilat. Hygienianhoidon kannalta tämä on haasteellinen tilanne. Pihan hoitaminen ja auraaminen ovat hankalia omin voimin. Lumenluonti vaatii paljon voimia, eikä vapaaehtoisia auttajia aina löydy raskaisiin lumitöihin. Liukkaus lisää kaatumisvaaraa.

Kun koko talo on omalla vastuulla, syntyy korjausvelkaa ja talo rapistuu vuosien mittaan. Oma talo on kuitenkin rakas, ja sen myyminen tuntuu vaikealta. Jos asukas päätyy myymään talonsa, se voi edellyttää ulkopuolisten tahojen, kuten edunvalvojan tai asianajajan apua.

Omakotitaloissa asuvilla huonokuntoisilla asiakkailla on runsaasti asumisturvallisuuteen liittyvää problematiikkaa. Viranomaisilla on suuri rooli asiakasturvallisuuden varmistamisessa.

Kodin ja omakotitalon ja pihan hoitamiseen voi joillain alueilla olla järjestöjen kautta saatavissa "kotitalkkareita". Joskus huoltoyhtiöt voivat pienissä asioissa olla apuna. Lisäksi siivousta ja muuta tukea kodinhoidollisiin tai hoidollisiin asioihin voi ostaa yksityisten kotipalveluyritysten kautta tai ammattijärjestäjiltä.

Remontti huolena

Remontti aiheuttaa asiakkaissa stressiä ja ahdistusta. Iäkkäille huonokuntoisille asiakkaille tarkoitetut remontin aikaiset väistöasunnot eivät sovellu. Asiakkaan pitäisi pystyä asumaan melko itsenäisesti. Muistisairaana sijoittaminen väistöasuntoon vaarantaa asiakasturvallisuuden. On vaara, että asiakas lähtee harhailemaan. Häneltä edellytetään riittävää kognitiota, jotta hän selviytyisi uudessa ympäristössä. Gerontologisen sosiaalityön asiakkaille ei ole riittävästi soveltuvia remontin aikaisia asuntoja. Tarvitaan lisää kalustettuja, esteettömiä asuntoja, jotka ovat sosiaalitoimen käytössä. Yksityiset palveluntuottajat pystyvät tarjoamaan soveltuvaa asumista, mutta siihen on harvalla iäkkäällä asiakkaalla mahdollista taloudellisesti.

Gerontologisessa sosiaalityössä on vaikea ongelma ratkaistavana: minne sijoittaa väistöasumista tarvitseva huonokuntoinen asiakas? Heitä on jouduttu sijoittamaan jopa lyhytaikaisjaksoille. Asiakasturvallisuuden tulisi olla ensisijaista kaikissa ohjeissa. Toisinaan tarvitaan edunvalvoja hoitamaan asiaa, kuten tässä asiakashaastattelun esimerkissä:

Ongelmaksi muodostui, miten asiakas pystyy selviytymään kahden omistamansa asunnon tulevista putkiremonteista. Haastateltavan Veikon oma ajatus on, että hän toivoo saavansa myytyä

kantakaupungissa sijaitsevan, lähinnä varastokäytössä olevan asuntonsa ja myynnistä saaduilla rahoilla hän voisi hankkia vuokra-asunnon nykyisen asuntonsa putkiremontin ajaksi. Asialla alkaa jo kiire, joten gerontologisesta sosiaalityöstä häntä autetaan tässä asiassa. Hänelle haetaan yleinen edunvalvoja hoitamaan asunnon myyntiä.

Esteettömyys ja sujuva liikenne ovat välttämättömyys ikäasumisessa

Case "Leena" kuvaa tilannetta, jossa esteettömyys kodin ulkopuolella helpottaisi elämää.

"Leena" on ollut asunnoton. Hän asui mökillä ja tuttavien luona hakien ja odottaen asuntotarjousta. Leenan ongelmana ovat hankalat fyysisen toimintakyvyn ongelmat, jonka vuoksi esteetön asunto ja ympäristö olisivat kotona asumista tukevia olosuhteita. Asuntohakemukseen Leena oli kirjannut asumisen edellytyksiksi esteettömyyden asunnossa sisällä ja parkkipaikan läheisyyden tai mahdollisuuden pitää autoa lähellä ulko-ovea.

Kun asuntotarjous lopulta tuli, se oli pakko hyväksyä, vaikka esteettömyys ei kaikilta osin toteutunut. Talossa on hissi ja asunto on osittain esteetön. Sen sijaan talo sijaitsee sen verran jyrkässä rinteessä, että ulkona liikkumiseen sisältyy riskejä. Jonkun on tuotava auto oven lähelle, että asiakas pääsee asioimaan. Auto on perheen yhteinen.

Leenalla yrittänyt sopeutua tilanteeseen. Omaiset ovat olleet jossain määrin väsyneitä auttamiseen. Leena sinnittelee pienten tulojen turvin. Hän ei uskalla ottaa palveluja vastaan, koska on vähävarainen. Arki on tasapainoilua laskujen kanssa.

Hissittömyys tulikin haastatteluissa esille useampaan kertaan. Kun asiakas ei liikkumiskyvyn heiketessä enää pysty kulkemaan portaita, hissittömyys sulkee asiakkaan kotiin tai kuten haastatteluissa ilmaistiin, asiakas jää asunnon vangiksi. Monet asiakkaista haluaisivat osallistua ja vaikka mennä pihalle istumaan, mutta eivät portaiden takia pääse itsenäisesti ulos. Pakolliset yksittäiset käynnit hoituvat jotenkin, mutta muuten asiakas on vain kotona. Asiakkaan loppuelämän kannalta olisi hyvin tärkeää, että asiakas pääsisi muuttamaan hissilliseen taloon. Asunnon vaihto tukisi toimintakykyä ja omatoimista suoriutumista ja sillä olisi merkittävä vaikutus myös asiakkaan elämänlaatuun sekä sosiaaliseen ja psyykkiseen hyvinvointiin. Asiakkaan tarpeita vastaava asunto on myös kunnan etu pitkällä tähtäimellä. Jos asiakas ei pääse pois asunnosta, kaikki palvelut järjestetään asiakkaalle kotiin. Uuden asunnon saaminen voi kuitenkin olla hyvin vaikeaa ainakin Helsingissä.

Asuinympäristössä saattaa hissittömyyden lisäksi olla monia muita ongelmakohtia. Asuminen todella mäkisessä ympäristössä voi vaikeuttaa tai jopa estää ulkona liikkumisen. Rollaattorille ei aina ole säilytyspaikkaa rapussa

tai kotona. Ulko-ovi voi olla niin raskas, että asiakas ei saa ovea omin voimin auki tai taloyhtiön roskakatoksen sijainti sellainen, että asiakas ei itse pääse viemään roskia, vaikka rapussa olisi hissikin. Asunnossa ongelmia aiheuttavat muun muassa liikkumista vaikeuttavat kynnykset tai se, että rollaattorilla ei mahdu kotona kulkemaan. Aina edes esteettömäksi sanottu asunto ei ole täysin esteetön. Asunnossa voi esimerkiksi olla korkea kynnyks kylpyhuoneeseen tai maantasossa sijaitsevaan asuntoon johtaa pari porrasta.

Sujuvat liikenne yhteydet ovat merkityksellisiä ikäasumisessa. Iäkkäät haluavat huomioida niiden läheisyyden. Eräs asiakas kertoi, että pikaratikan aloitettua liikkumismahdollisuudet ovat huomattavasti parantuneet.

Paloturvallisuudessa on parannettavaa

Raportin alussa kuvatun Martin kohtalo ei ole mitenkään harvinaisen. Kotikäynnillä tulee kiinnittää huomiota paloturvallisuuteen. On hyvä syy uskoa, että Martin kohtalo olisi toinen, jos hänelle olisi tehty ajoissa palvelutarpeen arviointi ja saanut apua ja tukea muistin alenemiseen, asumisen turvallisuuteen ja talouden hoitoon.

Jo yksistään pelastuslaki (379/2011) velvoittaa työntekijää tekemään ilmoituksen paloturvallisuudesta. Lain tavoite on parantaa turvallisuutta ja vähentää onnettomuuksia. Lain tavoite on myös se, että onnettomuuden uhatessa tai tapahduttua ihmiset pelastetaan, tärkeät toiminnot turvataan ja onnettomuuden haittoja minimoidaan.

Pelastuslain 42 § säättää:

Jos viranomaiset virkatoimiensa yhteydessä havaitsevat tai muutoin saavat tietää rakennuksessa asunnossa tai muussa kohteessa ilmeisen palovaaran tai muun onnettomuusriskin, heidän tulee mahdollisten salassapitosäännösten estämättä ilmoittaa alueen pelastusviranomaiselle. Ilmoitusvelvollisuus koskee myös kuntaa, muuta julkisyhteisöä ja näiden palveluksessa olevaa henkilöstöä sekä pelastuslain 18 §:n 2 momentissa tarkoitettua hoitolaitoksen ylläpidosta ja palvelu- ja tukiasumisen järjestämisestä huolehtivaa toiminnanharjoittajaa ja tämän palveluksessa olevaa henkilöstöä.

Säännös siis velvoittaa tekemään ilmoituksen. Miten tunnistaa paloriskiasunto? Yksinkertainen sääntö on se, että huonekalua ja huoneita tulee voida käyttää niiden alkuperäisen käyttötarkoituksen mukaisesti. Ilmoitus tulee tehdä, kun havaitsee palovaaran tai onnettomuusriskin ilman, että sitä voi itse korjata. Tupakointi tai päihteidenkäyttö yksinään ei ylitä ilmoituskynnystä. Ilmoitus tulee tehdä, jos asukas ei ole halukas muuttamaan toimintaansa ilman paloviranomaisen määräystä.

Ylisukupolviset asumistilanteet ongelmana

Ylisukupolvisilla asumistilanteilla tarkoitetaan tässä tilanteita, joissa asiakkaan luona asuu aikuinen lapsi, lapsenlapsi tai joku muu läheinen. Hän voi olla virallisesti kirjoilla samassa asunnossa asiakkaan kanssa tai viettää siellä

suhteettoman paljon aikaa. Osassa tilanteista asiakas ja lapsi ovat yhdessä sopineet asumisesta tai ovat jopa aina asuneet yhdessä ja yhdessä asuminen on molempien tahto. Osassa tilanteista taas asiakas ei kykene rajoittamaan lasta ja pyytämään tätä muuttamaan pois, vaikka ehkä niin haluaisikin. Usein ongelmia aiheuttavissa tilanteissa lapsella ja mahdollisesti myös asiakkaalla on päihde- ja/tai mielenterveysongelmia. Näissä tilanteissa tarvittaisiin usein kiinteää yhteistyötä aikuissosiaalityön kanssa.

Moneen gerontologisen sosiaalityön asiakkuuteen liittyy taloudellista kaltoinkohtelua. Asiakas saattaa esimerkiksi yksin hoitaa joko kokonaan tai ainakin suurelta osin molempien asumisen ja elämisen kustannukset, kuten vuokran, sähkön ja ruoan, vaikka hänellä ei olisi siihen varaa. On myös tilanteita, joissa omainen tai tuttava käyttää asiakkaan tietämättä asiakkaan verkkopankkia tai pankkikorttia omien menojensa maksamiseen. Tämän seurauksena asiakas ei selviydy omista laskuistaan. Syntyy vuokravelkaa, perintää, ulosottoa ja jopa häätötilanne. Varsin tavallinen on sellainen tilanne, että sähköt on katkaistu maksamattomien laskujen vuoksi.

Asiakkaalla ja asiakkaan luona asuvalla henkilöllä on toisinaan eriävät näkemykset asiakkaan tarvitsemista palveluista ja palveluiden määrästä. Asiakkaan luona majoittuva henkilö saattaa estää asiakkaan tarvitseman avun saannin tai vaikeuttaa sitä merkittävästi.

Yksinäisyys ja turvattomuus kotona asuvan elämässä

Monet gerontologisen sosiaalityön asiakkaista ovat yksin asuvia. Osalla asiakkaista ei ole läheisverkostoa juuri ollenkaan tai suhteet voivat olla kompleksisia. Monet asiakkaat ovat esimerkiksi leskeytymisen tai omaissuhteiden katkeamisen myötä jääneet yksin. Osa asiakkaista kokee yksinäisyyttä, varsinkin toimintakyvyn heikennyttyä. Osa on tottunut yksin olemiseen, eivätkä yksin asumisesta huolimatta koe yksinäisyyttä. Yksinäisyyteen ja sairastamiseen saattaa liittyä voimakkaita turvattomuuden kokemuksia. Joskus yksinäisyys ja turvattomuus ilmenevät esimerkiksi niin, että asiakas hakeutuu naapureiden oville, soittelee omaisille tai eri palveluihin ja esimerkiksi hätäkeskukseen.

Yksin asuvat turvattomat muistisairaajat saattavat kokea, että asunnossa käy varkaita viemässä tavaroita. He saattavat myös lähteä ulos etsimään jo edesmenneitä perheenjäseniään tai vanhaa kotia, kun eivät enää tunnista omaa kotiaan ja kaipaavat esimerkiksi lapsuuden kotiin. Asunnoissa saattaa tapahtua erilaisia kommelluksia ja vahinkoja, kuten ruoan palamista pohjaan, mikron kärkehtämistä, viemärien tukkeutumisia ja vesivahinkoja. Vaikka asiakkailla olisi esimerkiksi kotihoidon käynnit, päivätoiminta ja mahdollisesti muitakin palveluita käytössä, yksin olemista vuorokaudessa on kuitenkin ajallisesti paljon. Omatyöntekijöille tulee näistä tilanteista säännöllisesti huoli-ilmoituksia ja joskus asiakkaita joudutaan sijoittamaan kiireellisesti esimerkiksi kriisiosastolle.

Asunnon hakeminen on hankalaa

Uuden asunnon hakemisen syitä on useita. Ainakin Helsingissä se on aika usein tuloihin nähden liian suuret asumiskustannukset johtuen asunnon koroista, lainoista tai muista veloista. Asumisen kalleus nousi esiin myös asiakkaiden haastatteluissa ongelmana. Eräällä haastateltavalla asiakkaalla omistusasunnon kustannukset olivat nousseet taloyhtiön huonon taloustilanteen vuoksi kestävämmiksi, minkä vuoksi oman asunnon myyminen oli tulossa eteen. Tämä vaatii paljon aktiivisuutta ja järjestelyä, kykyä selvittää ja ymmärtää ratkaisuvaihtoehtoja sekä valmiutta tehdä vaikeitakin päätöksiä asumisen jatkon suhteen. Tällä asiakkaalla voimavaroja vielä on asioiden järjestelyyn, mutta kaikilla niitä ei enää ole.

Asuntoon ja asumisympäristöön liittyvät syyt voivat myös johtaa muuttamiseen. Iäkäs asiakas usein tarvitsee esteettömän asunnon. Perhetilanteet voivat muuttua pitkäaikaishoitoon siirtymisen, leskeytymisen tai avioeron vuoksi. On myös tilanteita, että aikuinen omainen aiheuttaa asumisen ongelmia. Muuttamisen syitä ovat myös häädöt, joiden taustalla on usein vuokravelka, itseaiheutettu vahinko tai kyvyttömyys pitää huolta asunnon kunnosta.

Asunnon haku on ikäihmisen näkökulmasta katsoen kovin hankalaa ja monimutkaista, kun valtaosin asuntohakulomakkeet ovat nykyään sähköisessä muodossa. Asiakkaat eivät aina ole kykeneviä seuraamaan vuokra-asunnotilannetta netistä. Asiakkaat eivät ymmärrä, että asunnon löytäminen saattaa olla pitkä prosessi. Hyvin kuvaava tilanne onkin esimerkiksi tämä seuraava tilanne, joka tuli esiin yhdessä asiakashaastattelussa.

Asiakkaat eivät olleet saaneet Hekalta yhtään asuntotarjousta. Sosiaaliohjaaja auttaa hakemuksen teossa ja uusimisessa. Hakemus on uusittava kolmen kuukauden välein. Asiakkaat kertoivat, että eivät tiedä mitään hakemuksen tilanteesta. Hekalta ei saa ketään kiinni. Asiakkaat ovat hakeneet asuntoa myös Lumolta ja olisivat asunnon saaneetkin, mutta asunto oli liian kallis.

Sähköinen hakeminen ja tunnistautuminen edellyttävät verkkopankkitunnuksia. Epävarmuutta aiheuttaa se, että asunnon saanti saattaa kestää hyvin kauan tai sen voi saada nopeastikin. Vaikeus päättää pidentää asunnon hakuprosessia. Asuntoon liittyy paljon tunteita, mikä voi tehdä luopumisen/muuttamisen vaikeaksi. Asiakkaan motivoimiseksi asunnon hakemiseen tarvitaan luottamuksellisen suhteen luomista.

Asunnon saaminen edellyttää joissain tilanteissa lääkärinlausuntoa. Asiakkaat itsekkin heikentävät mahdollisuuksiaan saada asunto aluerajauksin. Usein uusi asunto halutaan samalta alueelta. Asiakkaan taloudelliset resurssit ovat omiaan rajaamaan valintamahdollisuuksia.

Muuttaminen stressaa monin tavoin

Asiakkaat kokevat muutot raskaiksi ja tarjotut asunnot toisinaan soveltumattomiksi. Tutusta kodista, naapureista ja asuinympäristöstä luopuminen on vaikeaa. Iäkäs asiakas ei aina kykene huolehtimaan muuttamiseen liittyvistä tehtävistä. Tavaroiden pakkaaminen ja purkaminen mietityttävät omatyöntekijöitä. On hyvä vuokrata muuttolaatikoita pahvilaatikoiden sijaan. Mistä saada siihen apua? Kelan toimeentulotuella ei kateta muuttokustannuksia, jotka ovat iäkkään osalta korkeampia kuin muilla johtuen siitä, että hän tarvitsee muuttoon paljon ulkopuolista apua. Kuluihin voi hakea harkinnanvaraista toimeentulotukea Kelan päätöksen jälkeen.

Toisinaan käy niin, että asiakkaat asuvat purkamattomien laatikoiden kanssa vuosia, koska muuttopalvelun maksamisesta ja palvelun sisällöistä tulee epäselvyyttä. Myöskään gerontologisen sosiaalityön velvollisuuksia ei ole määritetty muuttotilanteissa ja muuttoihin on liittynyt paljon haastavia ja yllättäviä tilanteita.

Kasvava kiinnostus asua eläkepäivillä Espanjassa tai muussa lämpimässä kohteessa näkyy myös ikäasumisessa. Osa muuttaa takaisin kotimaahansa etenkin siinä tilanteessa, että asuminen muualla on muuttunut vaikeaksi. Kotimaahan palaavat voivat olla asunnottomia. Heillä on hoitamattomia sairauksia, muistiongelmia ja omaisiin katkenneet yhteydet. Paluumuuttaja voi päätyä sairaalaan tai arviointi- ja kuntoutuyksikköön. Asiakas voi päätyä tätä kautta myös gerontologiseen sosiaalityöhön.

Asiakashaastatteluissa tuli hyvin selvästi esille se, kuinka tärkeää on gerontologisen sosiaalityön ja -ohjauksen antama apu asumiseen liittyvissä asioissa. Varsinkin hakemusten täyttämisen sekä muuttoon liittyvät asiat jäisivät tekemättä ilman apua. Asiakkaat tarvitsevat apua muuttoautojen ja muuttolaatikoiden tilaamisessa, vanhan asunnon avainten luovuttamisessa ja uuden avainten hakemisessa. Näin varsinkin silloin, kun asiakkailla ei ole lähiomaisia tai välit lapsiin ovat menneet poikki jo monia vuosia aikaisemmin. Toki ei pidä unohtaa naapureiden suurta merkitystä kuten eräs haastateltava kertoi, että naapureista on vaikea luopua.

Asumisen taidot voivat heiketä

Gerontologisessa sosiaalityössä kohdataan toisinaan hyvinkin kaoottisia asumistilanteita, joissa voi olla useita haasteita ja ongelmia ja siten paljon erilaista avun ja tuen tarvetta. Usein ongelmat liittyvät heikentyneisiin tai puutteellisiin asumistaitoihin, jotka näkyvät toisinaan monella eri tavalla asiakkaidemme arjessa. Heikentyneiden asumistaitojen taustalla voi olla toimintakyvyn heikkeneminen, sairaudet tai niiden oireiden eteneminen sekä sosiaaliset ongelmat, kuten päihteiden käyttö ja taloudelliset ongelmat.

Asumisen taitoihin voidaan katsoa kuuluvan ainakin vuokralaisen velvollisuuksista huolehtiminen, kuten mm. vastikkeiden/vuokran maksu, sähkö-

ja kotivakuutusten ajan tasalla pitäminen, asunnon siisteydestä huolehtiminen, taloyhtiön järjestyssääntöjen noudattaminen sekä palovaroittimen toiminnan testaaminen ja vioista ilmoittaminen (Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2024; Isännöintiliitto 2023). Asunnon siisteyteen ja häätöihin liittyviä haasteita tarkastellaan omissa alaluvuissaan, sillä ne näyttäytyvät erityisenä haasteena gerontologisessa sosiaalityössä.

Heikentyneet asumistaidot voivat näkyä vuokranmaksun vaikeuksina ja vuokra- tai vastikerästeinä. Gerontologisessa sosiaalityössä voi olla asiakkaita, joilla on eri syistä maksamatta jääneitä asumiskuluja tai toistuvasti vuokran maksun haasteita. Toisinaan asiakkailla voi olla jo jopa häätöuhka maksamattomien vuokrien vuoksi. Tilanteessa joudutaan selvittämään asiakkaan kanssa etuuksien mahdollisuutta, taloudellista tilannetta ja mitä taustasyitä vuokranmaksun vaikeuksiin voi liittyä. Vuokravelkojen taustalla voi olla kykenemättömyys selviytyä laskujen maksusta esimerkiksi muistisairauden vuoksi, velkaantuminen, yllättävät suuret menot, kykenemättömyys tai ymmärtämättömyys hakea etuuksia tai suunnitella/priorisoida rahan käyttöä, päihde- tai peliriippuvuus, taloudellinen hyväksikäyttö tai kaltoinkohtelu. Asiakkaan kanssa tehdään suunnitelmaa, miten maksut saataisiin jatkossa hoidettua. Toisinaan päädytään tekemään täydentävän/ehkäisevän toimeentulotuen päätös vuokravelkoja koskien, joka voi olla kielteinen tai myönteinen.

Joskus asiakkaiden henkisen tai kognitiivisen terveydentilan haasteet tai päihderiippuvuus aiheuttavat häiriökäyttäytymistä, josta voi seurata valituksia naapureilta tai varoituksia taloyhtiöltä, joskus jopa häätöuhka tai asunnon haltuunottouhka. Tilanteisiin on vaikea puuttua, varsinkin jos asiakas itse ei ole halukas ottamaan tilanteeseen tarjottua apua vastaan tai ei tiedosta oman käyttäytymisensä seurauksia. Toisinaan esimerkiksi asiakkaiden päihteiden käytön seurauksena tai muistisairauden vuoksi asunnossa saattaa tapahtua esimerkiksi vesivahinkoja tai uhkaavia tulipaloriskitilanteita. Vahinkojen satuttua mahdollisen evakkoasunnon etsiminen, vakuutusasioiden ja remontointiin liittyvien asioiden hoitaminen vaatii asiakailta tai omaisilta tai verkostolta paljon selvittelyä. Työntekijä voi näissä tilanteissa joutua työskentelyssään helposti ns. "harmaalle alueelle", ellei asiakas tai omaiset kykene tai halua kyseisiä asioita hoitaa.

Kodin siistinä pitämisessä on monilla vaikeuksia

Merkittävä haaste ikäihmisten asumiseen liittyen on asunnon siisteydestä huolehtimisen vaikeudet, joka usein liittyy heikentyneisiin asumisen taitoihin. Kuvaava esimerkki on seuraava haastateltavan tapaus:

”Helena” on asunut lähes 50 vuotta palveluiden lähellä sijaitsevassa omistusasunnossa. Useampia raivaussiivouksia on toteutettu, ja taloyhtiö kehottanut siivoustoimiin hajuhaittojen vuoksi. Asiakkaalla on ollut vaikea ottaa apua kotiin. Ylläpitossiivoukselle asiakas ei aiemmin kokenut tarvetta, vaan hän halusi itse huolehtia asunnon siistinä pitämisestä. Asiakas on hyvätuloinen, mutta viime vuodella jättänyt myös vastikkeita maksamatta. Asiakas tuonut esiin tietoisesti elävänsä yli varojensa.

Koti on asukkaalle tärkeä, mutta niin on myös omatoimisuus ja oma tila. Asiakas kertoi, että on ollut hänelle pitkä oppimisprosessi ottaa ulkopuolista apua vastaan ja on nyt kiitollinen omatyöntekijän tuesta. Hän on myös tyytyväinen kauppapalveluun ja suostunut siivouspalveluun ajoittain. Asiakas on vähään tyytyväinen. Asiakas ei koe, että hänellä olisi ongelmia asumisessa vaan olettaa asioiden järjestyvän.

Asunnon myyntikin on ollut esillä. Hän haaveilee siitä, että asunnon myynnin jälkeen voi aloittaa puhtaalta pöydältä ja voisi mahdollisilla ylijäämärahoilla toteuttaa asioita, joita tähän asti ei ole voinut maksaa.

Asiakkaalle on tärkeintä rauha. Hän ei juuri tunne naapureita. Asiakas liikkuu lähiympäristössä ja haluaa siten ylläpitää liikkumiskykyään. Asiakas on voinnin parannuttua ymmärtänyt, että kotitilanne on johtunut sairauden aiheuttamasta saamattomuudesta, mikä voi helposti jäädä hoitamatta.

Tämä haastateltava oli hyvin tyypillinen gerontologisen sosiaalityön asiakas, jolla on vaikeuksia asunnon siisteyden kanssa, on vaikeuksia taloudenhoidossa, asuu yksin, ei tunne naapureita. Lisäksi on hyvin tyypillistä, että asiakkaiden luona käy vain kotihoidon ja/tai gerontologisen sosiaalityön työntekijät eikä muita henkilöitä käy heidän luonaan. Gerontologinen sosiaalityö yrittää saada asiakkaille siivousapua, jotta asunto pysyisi siistimpänä. Näillä toimilla pyritään auttamaan ikäihmistä, jotta he mahdollisimman pitkään pystyisivät asumaan omassa kodissaan.

Kaupungilla ei ole tarjolla siivouspalveluja, ainoastaan tulosidonnainen kotisiivouksen palveluseteli tietyin kriteerein. Monet iäkkäät saattavat alkaa jättää siivouksen tekemättä, varsinkin kun toimintakyky heikkenee eikä siivouksesta haluta tai voida maksaa eikä haluta ottaa vastaan ulkopuolista siivojaa. Siivousfirmoja kohtaan asiakkailla voi esiintyä epäluottamusta ja voi kestää jopa vuosia, että asiakasta tyydyttävä siivousfirma löytyy.

Asiakkailla saattaa olla vakavia ongelmia asunnon siisteyden kanssa jopa siinä määrin, että tarvitaan raivaussiivous. Asunnot voivat olla täynnä tavaraa, joista asiakkaat eivät suostu luopumaan, tai suuria määriä roskia sekä erilaisia jätteitä ja eritteitä. Taloyhtiöstä on voinut tulla valituksia esimerkiksi hajuhaitoista. Raivaussiivousten järjestäminen on työntekijöiden näkökulmasta usein haastavaa, sillä asiakkaat eivät yleensä ole halukkaita siivouksen

järjestämiseen ja/tai sen kustantamiseen, vaikka asiakkaalla olisi varojakin. Toisinaan vasta häätöuhan tai palotarkastajan uhkasakon myötä asiakkaat suostuvat siivoukseen, jos silloinkaan. Raivaussiivouksen tarve myös toistuu usein, sillä asiakkaat eivät välttämättä sitoudu tai pysty toteuttamaan asunnon siistinä pysymistä jatkossa. Tämän taustalla voi olla pakonomainen keräily.

Pakonomaisella keräilyllä tai keräilypakolla tarkoitetaan pakottavaa tarvetta kerätä erilaisia tavaroita ja kyvyttömyyttä heittää niitä pois. Esineistä luopumisen ajatus herättää sietämätöntä ahdistusta. Keräilijän kodissa olevan kaottisen epäjärjestyksen seurauksena keräilijä eristyy sosiaalisesti. (Rovasalo 2023.)

Asiakkaiden asunnoissa saattaa olla myös tuholaisia, joiden hävittäminen vaatisi asukkaalta tai taloyhtiöltä toimenpiteitä. Tuholaiset voivat liittyä siivottomuuteen tai levitä muualta (riippumatta siisteystasosta) koko talon riesaksi, kuten luteet. Välttämättä asiakkaat eivät itse huomaa tuholaisongelmaa, tai vähättelevät asiaa eivätkä suostu yhteistyöhön niiden hävittämiseksi. Niiden torjunta vaatii asiakkailta myös sitoutumista sovittuihin toimenpiteisiin ja mahdollisesti erityisjärjestelyitä siivouksen ja palveluiden järjestämisen näkökulmasta.

Työntekijöiden näkökulmasta siivouksiin ja tuholaisien torjuntaan liittyy paljon järjesteltävää ja kysymyksiä työntekijän roolista. Siivousfirman valinta voi vaatia asiakkailta tai verkostolta selvittelyä ja sopimusten tekemistä. Jos asiakas tai omainen ei kykene tätä tekemään, voi työntekijä joutua ”harmaalle alueelle” epäselvään rooliin siivousta järjestäessään. Asiakkaat tuovat usein esiin siivouksen jälkeen tyytymättömyyttä siivouksen toteutustavoista ja saattavat herkästi syyttää työntekijöitä esimerkiksi tärkeiden tavaroiden poisheittämisestä tai tuoda esiin tavaroiden varastamisepäilyksiä, vaikka asioista olisi pyritty tarkkaan etukäteen sopimaan. Asiakkaat (tai omaiset) eivät välttämättä itse pysty etukäteen erottelemaan tärkeitä, säästettäviä ja hävitettäviä/varastoitavia tavaroita, mikä vaikeuttaa siivouksen toteutusta. Myös kysymykset riittävästä siivouksen tasosta voi olla kiistanalainen kysymys. Siivottomien asuntojen kohdalla tietosuojakysymykset nousevat myös esiin osin epäselvinä. Työntekijä ei yleensä voi olla yhteydessä esimerkiksi isännöitsijään ilman asiakkaan suostumusta. Paloturvavarkistia työntekijän on kuitenkin velvollisuuskin ilmoittaa.

Suomen ammattijärjestäjät ry:n (2024) ideologian mukaan siivouksen järjestämisessä lähtökohta on edetä asiakkaantahteisesti, hänen tuntemuksiaan kunnioittaen. Terveyskirjaston mukaan pakonomaisesta keräilystä kärsivä olisi hyvä saada tunnistamaan ongelmansa, sillä tällöin hoidon järjestäminen on helpompaa. Onnistuneen hoidon tuloksena keräilijöiden ja heidän läheistensä elämänlaatu kohentuu olennaisesti. (Rovasalo 2023.) Näillä etenemiskeinoilla ja lähestymistavoilla saattaa olla parempi ja vaikuttavampi lopputulos ongelman ratkaisemiseksi. Sosiaalityön näkökulmasta täysin asiakastahteiseen lähestymistapaan on kuitenkin harvoin aikaa ja mahdollisuutta, varsinkin jos tilanne on jo etenemässä nopeasti esimerkiksi häätöön.

Häädöt riasana

Asumistaidoissa esiintyneet haasteet voivat pitkälle edenneinä johtaa häädön uhkaan ja häätöön. Kun gerontologiseen sosiaalityöhön tulee tieto häädön uhasta, usein syynä on asiakkaalle kertynyt vuokravelka. Myös asunnon huono hoito, itseaiheutettu vahinko tai häiritsevä käytös voivat olla syinä. Tilanteessa lähdetään selvittämään, mistä häädön uhka johtuu ja pystytäänkö asiakkaan asuminen turvaamaan nykyisessä asunnossa tai mitä muita vaihtoehtoja tilanteessa on. Oleellista on myös, mihin asiakas suostuu ja mikä on asiakkaan kannalta paras vaihtoehto.

Usein vuokravelkatilanteissa vuokranantaja suostuu siihen, että asiakas voi jatkaa asumista maksamalla vuokravelan tai tekemällä maksusuunnitelman, ellei kyseessä ole toistuva tilanne. Aina häätöä ei kuitenkaan pystytä estämään. Häädön syy voi esimerkiksi olla sellainen, että vuokranantaja ei suostu neuvottelemaan tilanteessa. Mahdollista on myös, että asiakas on tullut gerontologisen sosiaalityön asiakkaaksi liian myöhään tai asiakas ei ole suostunut ajoissa ottamaan apua vastaan ja häätöprosessi on edennyt niin pitkälle, ettei sitä enää keskeytetä.

Gerontologisessa sosiaalityössä on rajalliset mahdollisuudet estää häätö. Häätö voi siirtyä tai sitä ei toteuteta, mikäli asiakas saa aikaan sopimuksen ja maksusuunnitelman vuokranantajan tai taloyhtiön kanssa. Asumisen turvaamiseksi voidaan erityistä harkintaa käyttäen myöntää toimeentulotukea Kelan perustoimeentulotuen päätöksen jälkeen.

Häädön siirtäminen tai estäminen on vaikeaa tai mahdotonta tilanteessa, jossa asiakkuus ei ala ajoissa tai asiakas ei suostu ottamaan apua vastaan. Ratkaisuvaihtoehdot ovat useimmiten hyvin rajalliset, ja asiakkaan tulee yleensä ottaa vastaan se asumisjärjestely, mikä pystytään järjestämään. Vaihtoehdot ovat uuden asunnon hankkiminen, tilapäinen majoittuminen tai Hietaniemen palvelukeskuksen palvelut. Usein asiakkaan terveys ja toimintakyky voi olla sellainen, etteivät kaikki asunnottomien palvelut sovellu. Joissakin tapauksissa asiakkaan kohdalla täytyivät ympärivuorokautisen hoitopaikan saantikriteerit, ja asiakkaan asuminen järjestyi sitä kautta.

Keskeinen osa työskentelyä on asiakkaan kanssa miettiä ja sopia, miten jatkossa estetään häätötilanteen uusiutuminen, esimerkiksi välttämällä vuokravelan syntyminen. On myös muistettava, että häätö voi olla myös mahdollisuus uuteen alkuun. Häädön kautta on esimerkiksi lähdetty hakemaan uutta ratkaisua perhemalliin, joka ei ollut kenellekään eduksi.

Työntekijä asiakkaan tukena

Verkostoyhteistyön merkitys on suuri ikäasumisen tukemisessa

Työntekijähaastatteluissa korostettiin erityisesti yhteistyön merkitystä eri yhteistyötahojen kanssa esimerkiksi kotihoidon ja Kuntouttavan arviointiyksikön kanssa. Työntekijät toivoivat näiden yhteistyötahojen kanssa yhteiskäyntejä, jolloin saadaan yhteinen näkemys asiakkaan kyvyistä itsenäiseen asumiseen. Heka on hyvin tärkeä yhteistyötaho ikäihmisten asuttamisen kannalta. Haasteena on yhteyden saaminen Hekaan. Alueellisten Hekan toimipisteiden asiakaspalvelun saavutettavuudessa on toivomisen varaa. Sen sijaan hyviä kokemuksia työntekijöillä oli yhteistyöstä asumisneuvojien kanssa.

Työntekijähaastatteluissa esiin nousi asiakkaiden ja heidän omaistensa epärealistiset odotukset sosiaalityötä kohtaan. Monilla on se käsitys, että sosiaalitoimella on ikäihmisten tarpeisiin sopivia asuntoja. Asiakkaat ja omaiset ovat kovin pettyneitä, kun näitä sosiaalitoimen omia tukiasuntoja ei enää nykyisin ole. Yhteistyökumppaneilla esiintyy myös epärealistisia käsityksiä sosiaalitoimen mahdollisuuksista asuttaa esimerkiksi hädän saanutta ikäihmistä. Mutta työntekijät korostivat toimivan yhteistyöverkoston tärkeyttä.

Kotona asumista tukevat palvelut eivät aina vastaa tarpeisiin

Gerontologisessa sosiaalityössä on asiakkaina paljolti erityistä tukea tarvitsevia asiakkaita, joilla on vaikeuksia saada ja hakea tarvitsemiaan palveluita. Haastatteluissa nousikin esiin se, miten gerontologisen sosiaalityön asiakkaat ovat tietämättömiä saatavilla olevasta tuesta ja miten vaikeaa heidän on ottaa apua vastaan tai he eivät ole oikeutettuja palveluun, joka heitä tukisi. Haastateltavat esittivät huolta myös siitä, että asumista tukevat palvelut eivät välttämättä aina ole riittäviä, sopivia tai eivät vastaa asiakkaan tarpeeseen. Haastateltavista henkilöistä esimerkiksi yksi oli kaatunut portaissa.

Kaatumisten jälkeen Marjatta on sulkeutunut kotiinsa uskaltamatta lähteä tavanomaisten harrastusten, kuten uimisen ja laulamisen, pariin. Hän tarvitsisi portaissa taluttajan, joka turvaa kulkemisen. Asunto-osakeyhtiömuotoiseen kerrostaloon eivät ikääntyvät saa hissiä, sillä ikääntyvät ei kuulu vammaispalvelulain suomiin oikeuksiin. Hissin rakentaminen koko talolle on kiinni muista osakkaista ja heidän taloudellisesta kyvystään rahoittaa hanketta. Portaissa kulkemista turvaavaa avustajaakaan ei ole sosiaalihuoltolain mukaisesti saatavilla. Avustajia voi kysyä vapaaehtoistoimijoilta. Tähän Marjatta ei ole kyennyt. Marjatan kotona asuminen on siis hankalaa. Hän kokee olevansa asuntonsa vanki. Hän haluaa ulos, mutta ei uskaltaudu portaisiin.

Gerontologinen sosiaalityö ja sosiaaliohjaus voi työskentelyssään pyrkiä auttamaan ja selvittämään asumiseen liittyviä ongelmia ja palveluita. Esimerkit korostavat sitä, miten yksin asiakkaat ovat näiden asumiseen liittyvien

pulmatilanteiden kanssa. Gerontologinen sosiaalityö on se taho, joka voi auttaa asiakasta näissä asumisen pulmatilanteissa, joskin toisinaan rajallisesti.

Osa asiakkaista kieltäytyy heille tarjotuista palveluista, vaikka heillä on todettu selkeä palveluiden tarve kotona asumisen tukemiseksi. Työntekijöiden haastatteluiden mukaan syitä kieltäytyä voivat olla esimerkiksi palveluiden maksullisuus ja kokemus, että ei haluta kotiin "ihmisiä ramppaamaan", vaihtuvat työntekijät ja vahva halu pärjätä itse omassa kodissa itsenäisesti mahdollisimman pitkään. Palveluita voi olla vaikea sovittaa asiakkaan tilanteeseen sopiviksi. Palveluista kieltäytyminen voi vaarantaa asiakkaan asumisen ja turvallisuuden kotona, varsinkin tilanteiden pitkittyessä. Toisinaan asiakkaisiin voi olla vaikea edes saada yhteyttä ja aloittaa työskentelyä, vaikka esimerkiksi asumistilanne voi olla jo vaarantunut. Näissä tilanteissa työntekijät joutuvat pohtimaan eettisiä kysymyksiä itsemääräämisoikeudesta, motiivintyöskentelystä, heitteillejätön ja suojaamisen rajoista. Tilanteissa joudutaan usein pohtimaan ja arvioimaan asiakkaiden kykyä ymmärtää palveluista kieltäytymisen merkitystä ja sen mahdollisia seurauksia. Tällöin monialainen ja moniammatillinen arviointi olisi usein tarpeellista.

Tarvittavien hoidollisten palveluiden järjestäminen kotiin tukee osittain asiakkaiden kotona asumista, mutta ikääntyneillä on tarpeita, joihin hoidolliset palvelut, tukimuodot tai lainsäädäntö eivät vastaa. Vaikka asiakkaat asuvat kotona, he eivät välttämättä enää itse kykene toimimaan kaikkien asioiden hoitamisessa. Heillä ei välttämättä ole auttavia omaisia, edunvalvojaa eikä palvelujärjestelmässä ole niihin tarpeisiin vastaavaa toimijaa.

Aineistossa nousi esimerkiksi pohdintaa siitä, kenen tulisi hoitaa asunnon remontteihin, kuolematilanteissa asuntoon liittyviä asioita, varallisuuden myymiseen tai muuttoihin liittyviä käytännön asioita. Asiakkaille tarvitsee toisinaan myös järjestää kotiin esimerkiksi apuvälineitä, uusia kodinkoneita ja huonekaluja, lumityöt, pensasaidan leikkausta, yksityinen siivouspalvelu ja niin edelleen. Nämä ovat gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden arkeen liittyviä asioita, jotka tulevat asiakkaiden elämässä välttämättömiksi hoitaa jollain tavalla, vaikka asiakas ei enää itse niitä kykene huolehtimaan. Usein gerontologinen sosiaalityö joutuu näissä tilanteissa toimimaan aktiivisesti ja työntekijän rooli on merkittävä asiakkaan asioiden edistämässä. Asiakkaiden tilanteissa tulee esiin myös asioita ja työtehtäviä, jotka eivät ole laissa määritettyä sosiaalityön tai sosiaaliohjauksen tehtäväkenttää (ks. Harmaalla alueella).

Kun kotona asuminen ei enää onnistu?

Kun kotona asumista ei enää voida tukea riittävästi kotiin tuotavin palveluin, tulee arvioitavaksi asumisen ja hoidon järjestäminen ympärivuorokautisessa hoidossa tai yhteisöllisessä asumisessa. Kriteerinä ympärivuorokautiseen hoitoon on ympärivuorokautisen hoidon tarve ja se, että kotiin tuotavia

palveluita olisi kotiin kokeiltu mahdollisimman kattavasti. Lisäksi asiakkaan mielipidettä on kuultava ja hyvinkin pitkälle kunnioitettava. Aina kriteerit ympärivuorokautiseen hoitoon eivät täyty, vaikka kotona pärjäämisessä olisi vaikeuksia ja asiakkaalla turvattomuutta esimerkiksi vaikeiden mielenterveysongelmien tai puutteellisten asumistaitojen vuoksi. Tällöin joudutaan asiakkaan ja palveluverkoston kanssa miettimään, millä keinoilla asiakkaan kotona asumista voidaan tukea ja turvata. Joissakin tilanteissa työntekijät kokevat suurta huolta asiakkaiden tilanteesta siinä määrin, ettei koti enää vaikuta työntekijöiden mielestä olevan asiakkaalle sopiva paikka asua.

Pohdintaa aiheuttaa varmasti myös erään gerontologisen sosiaalityön asiakkaan kertoma kuvaus omasta asumisestaan ja peloistaan yksin asuessaan:

Minä olen asunut pirujen kanssa kolme vuotta tässä asunnossa. Kun tulin sairaalasta kolme vuotta sitten, niin asunto oli täysin sekaisin. Sairaalasta tulon jälkeen pirut ovat tulleet asuntooni ja käyvät öisin jalkaani kiinni, kun olen sängyssä. Aamuisin on matossa pirujen kynsien jälkiä. Iltapäivisin kuuluu se vinkuna, se kuuluu iltapäivisin. Ne pirut vinkuvat. Olen nähnyt niitä piruja. Ne ovat ihan pieniä. Ne mahtuvat kämmenen sisään ja lentävät sieltä pois. Se oli se entinen isännöitsijä, joka toi niitä piruja tänne, kun olin sairaalassa. Ne tulevat oven läpi. Isännöitsijä on murtautunut asuntooni, kun olin sairaalassa. Täältä on varastettu 9 kpl kirjoja ja klassista musiikkia. Ihmiset muuttuvat piruiksi. Olen puhunut piruista terveysasemalla ja sieltä kehottivat olemaan yhteydessä poliisiin. Olen kertonut monesti poliisille piruista, joita täällä asunnossa on. Haluan muuttaa asumaan palvelutaloon. Siellä on turvallista asua.

Toisinaan painetta ympärivuorokautiseen hoitoon pääsemiseksi tulee vahvasti omaisten taholta. Omaisten on toisinaan vaikea ymmärtää, että muistisairautta sairastavakin henkilö voi asua kotona. Muistisairaus ei automaattisesti tarkoita kotona pärjäämättömyyttä, vaan ratkaisevaa on asiakkaan toimintakyky ja se, miten hänen asumistaan pystytään tukemaan saatavilla olevilla palveluilla. Omaiset saattavat painostaa, että muistisairas asiakas pitäisi saada palvelutaloon, vaikka gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta asiakkaan kotona asuminen sujuu hyvin. Myös muilta tahoilta, kuten naapureilta, saattaa tulla painostusta omaisia tai gerontologista sosiaalityötä kohtaan, että asiakas pitäisi saada ympärivuorokautiseen hoitopaikkaan.

Myönteisen SAS-ratkaisun saaneille asiakkaille hoivapaikkaan muutto voi haastattelujen perusteella myös aiheuttaa gerontologisessa sosiaalityössä kysymyksiä: mitä tapahtuu asiakkaan asunnolle ja tavaroille, jos asiakkaalla ei ole omaisia tai edunvalvojaa, kuka hoitaa niihin liittyvät asiat? Mitä jos asiakas tai omainen kieltäytyy vastaanottamasta paikkaa?

Yhteenveto

Raportti käsittelee ikäasumisen tilanteita, joissa asiakas tarvitsee ohjausta, neuvontaa, apua ja tukea gerontologisesta sosiaalityöstä. Kotona asuminen voi jatkua pitempäänkin, jos ympäristö ja asunto tukevat elämäntilannetta ja toimintakykyä.

Raportissa tulee esiin se, että pääpiirteittäin ikäihmiset kokevat kotona asumisen olevan tyytyväisiä, ja myös usein he ovat tyytyväisiä kotiin tuotaviin palveluihin. Mutta tilanne muuttuu toisenlaiseksi asiakkaiden muistisairauden edetessä. Tällöin alkaa ilmetä monia asumisen haasteita, jolloin he tarvitsevat tukea itsenäisen asumisen jatkumiseen, mutta myös muuttoon liittyvien asioiden järjestämiseen. Kovin monet gerontologisen sosiaalityön asiakkaat ovat hyvin yksinäisiä, joten sosiaalityön tukea ja apua tarvitaan arjen sujuvoittamiseksi.

Virallislähteitä ja valtakunnallisia linjauksia toteuttamalla ikäasumista pystytään tukemaan ja edistämään. Näistä asiakirjoista on kuitenkin vähän apua siihen, mitä ja miten asiakkaan asumisen kysymyksiä gerontologisessa sosiaalityössä ja -ohjauksessa pyritään ratkaisemaan. Kaikkiin ongelmiin ei kyetä puuttumaan lainsäädännön ja muiden resurssien puutteiden vuoksi.

Kotona asumista on edistettävä kotiin tuotavin palveluin erilaisten suositusten mukaan. Kotona asumista tukevat palvelut voidaan määritellä laajasti. Useimmiten virallisteksteissä sillä viitataan ensi sijassa kotihoitoon ja tukipalveluihin (esim. STM 2022) eli näkökulma palveluihin on välttämättömien päivittäisten toimien mahdollistuminen. Asumisen näkökulmasta suoraan asumiseen ja asunnon toimivuuteen ja ongelmiin liittyviä palveluja ja etuuksia voidaan ajatella olevan sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain mukaiset asunnonmuutostyöt, eläkettä saavan asumistuki, toimeentulotuki asumisen kustannuksiin ja erityismenoihin, asumisneuvonta, kotitalousvähennys verotuksessa, kotisiivouksen palveluseteli, asumisen turvapalvelut (kuten turvapuhelin, GPS-paikannin ja ovihälytin), korjausneuvonta (Vanhustyön keskusliiton tarjoamana) ja apuvälinepalvelut.

Arjessa pärjäämisen tukimuotoja ja palveluita, joilla tuetaan myös kotona asumista, on kuitenkin vielä laajempi valikoima. Niitä voivat olla esimerkiksi erilaiset etähoito- ja kuntoutusratkaisut, ateria- ja kauppapalvelut, lyhytaikais- ja kuntoutusjaksot, päivätoiminta, kotiavustajapalvelut, omaishoidon toimintakeskusten palvelut, kuntoutuspalvelut. Uutena palveluna ollaan kokeilemassa myös perhehoitoa. Vammaisuuden perusteella voi tulla oikeus henkilökohtaiseen avustajaan. Seniorikeskukset tarjoavat monenlaisia palveluita ja ryhmätoimintaa. Vapaaehtoiset ja järjestöt tarjoavat myös ystäväpalveluja sekä erilaista ryhmätoimintaa. Kodin ulkopuolelle liikkumista ja arjen asiointia edistävä palvelu on sosiaalihuoltolain tai vammaispalvelulain

mukainen kuljetuspalvelu /-tuki. Haasteena on, että asiakkaat eivät aina ole halukkaita ottamaan eri syistä heille tarkoitettuja palveluita, tai toisaalta, että asiakkaat eivät ole sellaisiin oikeutettuja, jotka tukisivat heidän kotona asumistaan. Aina palveluvalikosta ei myöskään löydy asiakkaan tilanteeseen sopivaa palvelua.

lökkään asiakkaan kotona asumisen tukeminen on vaativaa etenkin tilanteissa, jolloin hänen asumisen taitonsa ovat heikentyneet. Sen seurauksena asunnon kunto ja siisteys kärsivät ja asuminen voi vaarantua. Vaikka kotona pärjäämisessä on hankaluuksia, SAS-prosessin käynnistämisen kriteerit eivät riitä. Ongelmana on se, että kriteerit ovat pitkälti kotihoitoon, hoivan tarpeeseen ja sen onnistumiseen kiinnittyneitä. Kodin ja pitkäaikaishoivan väliin on muodostumassa yhteisöllisen asumisen ratkaisuja, joista ei raporttia tehdessä ole vielä saatu juurikaan kokemuksia.

Gerontologisessa sosiaalityössä asiakkaina on usein paljon palveluja tarvitsevia asiakkaita ja palveluita lisätään varsinkin siinä kohtaa, kun kotona pärjäämisessä alkaa olla haasteita, ja mahdollinen hoitopaikan hakeminen alkaa tulla ajankohtaiseksi. Tampereella tehdyssä selvityksessä on arvioitu, että varsinkin paljon kotihoitoa ja sairaalahoitoa käyttävien asiakkaiden kunnalle aiheutuvat hoitokustannukset nousivat nopeastikin kalliimmaksi kuin halvimmat ympärivuorokautisen hoidon ratkaisut (Lumio 2015, 34). Kiinnostavaa olisi saada myös Helsingistä ajantasaista vastaavaa tutkimusta palvelumuotojen kustannuksista.

Asiakkailla on asumisen tarpeita, joihin ei ole selkeää ratkaisua. Kotona asumisella on myös ei-aiottuja seurauksia, kuten toistuvaa siivottomuutta, turvattomuudesta johtuvaa oirehtimista, avunpyyntöjä naapureilta, huolen aiheuttamista naapureille, ahdistuneisuutta, palokuolemia ja tahatonta yksinäisyyttä. On kiinnitetty huomiota siihen, että hätäkeskukseen soitetaan ilman akuuttia syytä. Gerontologinen sosiaalityön ja -ohjauksen on vaikea vastata näihin tarpeisiin.

Ikääntyneille asiakkaille muutot ovat erityisen raskaita, mutta gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden kohdalla hädötkään eivät ole harvinaisia. Yleisiä syitä muuttamiselle (lyhytaikaisesti tai pitkäaikaisesti) ovat asumiskustannusten kalleus, remontit, asunnon esteellisyys ja hädöt sekä vaikeat perhetilanteet. Asiakkaille sopivan asumismuodon arviointi voi olla jo vaikeaa. Pärjääkö asiakas vielä tavallisessa asunnossa, vai olisiko tuetumpi asumismuoto järkevämpi vaihtoehto, kun toimintakyky alkaa heiketä ja palveluiden tarve kasvaa? Täytyisivätkö kriteerit ympärivuorokautiseen hoitoon? Mihin sijoitetaan asunnon asiakas? Asiakkaat eivät halua joutua kokemaan enää monia muuttoa.

Tavalliseen asuntoon saa paljon tukea, mutta moni pohtii kuitenkin myös ns. seniori- tai palveluasumisen vaihtoehtoja, joko kaupungin järjestämänä tai yksityisestikin. Monilla on ajatus, että sellaisessa olisi helpompaa asua, kun

voisi olla esimerkiksi mahdollista mennä ”valmiiseen pöytään” syömään sekä tavata muita asukkaita helposti ja on kokemus siitä, että apua saa nopeasti tarvittaessa. Yksityisten palvelutalojen palveluiden sisällöissä on kuitenkin paljon vaihtelua ja erilaisten palvelupakettien ja -maksujen sekä mahdollisten tukien ja palvelusetelivaihtoehtojen vuoksi vertailu on hyvin hankalaa ja vaatii jälleen asiakkaalta tai omaisilta paljon selvittelyä sekä ymmärrys- ja päätöksentekokykyä. Monelle yksityiset vaihtoehdot ovat liian kalliita. Toisaalta myös tavallisen kohtuuhintaisen vuokra-asunnon löytäminen on vaikeaa. Jos asunnon tarve on kiireellinen, toiveita asumiselle ei juuri voi asettaa, vaan on haettava laajasti ja otettava vastaan se, mitä tarjotaan.

Muuton käytännön järjestelyjen toteuttaminen on monille asiakkaille itse käytännössä hyvin vaikeaa, ja siihen tarvitaan usein runsaastikin työntekijöiden tukea. Muuttoihin liittyy hyvin paljon järjestettäviä asioita, eri toimijoita, sekä asiakkaiden omia toiveita tai yhteistyöhaluttomuuttakin sekä yllättäviä käänteitä, jolloin niiden toteuttaminen voi olla hyvin vaativaa.

Ikäihmisille tuottaa suurta hankaluutta se, että asuntojen haku on lähes kokonaan siirtynyt nettiin. Älypuhelinta ja mobiilipalveluita pitäisi osata asunnonhaussakin käyttää, mikäli ikäihminen haluaa itse hoitaa asunnonvaihtoa ja asunnonhakuasioita. Vain pieni osa vuokranantajatahoista tarjoaa mahdollisuutta tehdä hakemuksen paperilomakkeella tai sitä on ainakin erikseen pyydettävä. Edes Helsingin kaupungin Hekan asuntohakemusta ei ole helposti saatavilla paperisena, vaan asiakkaan tulee olla yhteydessä vuokra-asuntohaun neuvontaan, ellei hänellä ole mahdollista sähköisesti täyttää asuntohakemusta. Hakijan tulee myös vahvistaa hakemus tunnistautumalla. Jos tunnistautumiseen ei ole käytettävissä pankkitunnuksia tai mobiilivarmennetta, pitää hakijan käydä tunnistautumassa vuokra-asunnon haun neuvonnassa. Jos paikalle pääsy ei onnistu, sivuilla kehoitetaan ottamaan yhteyttä asunnonhaun neuvontaan. Gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden kanssa lähteminen paikan päälle on usein aikaa vievää ja haastavaa. Kaikilla ei välttämättä ole voimassa olevaa henkilöllisyystodistusta. Näin ollen joskus ainoa vaihtoehto on asiakkaan puolesta valtakirjalla asiointi.

Seniори-infon v. 2023 päivitetylle ”Vuokra-asuntoja ikäihmisille Helsingissä” -listalle on koottu 26 vuokranantajatahoa, joista voi hakea asuntoa. Näistä viiden kohdalla on mainittu, että paperinen hakemus on pyydettävissä tai tulostettavissa ja kuuteen hakemuksen voi tehdä ilman vahvaa tunnistautumista.

Gerontologisen sosiaalityön ja -ohjauksen tuki on välttämätöntä, sillä muuten asiat ja asiakkaat kriisiytyisivät. Asiakkaat ovat kiitollisia saamastaan tuesta. Ikäerityisessä asumisessa on odotettavissa jatkuvasti muutoksia. Esimerkiksi hallituksen päätös poistaa kansaneläke ulkomailla asuvilta voi näkyä muuttoaaltona takaisin Suomeen. Pystytäänkö palvelutarpeeseen vastaamaan riittävässä määrin, jos resurssit eivät lisäännä?

Toimenpide-ehdotuksia ja kehittämiskohteita

Raportin tulosten perusteella esitämme toimenpide-ehdotuksia sekä kehittämiskohteita niin gerontologisen sosiaalityön sisäisen toiminnan ja verkostoyhteistyön näkökulmasta kuin myös laajemmin palvelujärjestelmän kehittämisessä huomioon otavaksi. Lisäksi tuodaan esiin teemoja, joista olisi tärkeää saada lisää tutkimustietoa työn tueksi.

Gerontologisen sosiaalityön hyvät käytännöt asumisongelmien työstämisessä:

- Häätö- / muuttoprosessin hyvät käytännöt: laaditaan ohjeistus prosessista
- Raivaussiivouksen toteutuksen ja tuholaispäilytilanteiden ratkaisemisen hyvät käytännöt ja ehkäiseminen: tarkistetaan aikaisempi ohje
- Kokeillaan ammattijärjestäjien apua vaikeissa, toistuvissa raivaussiivous-/pakonomaisen keräilyn tilanteissa ja niiden ehkäisemisessä. Yhteistyötä on tehty esimerkiksi Helsingissä ja Joensuussa aikuissosiaalityössä (ks. Koulutetut ammattijärjestäjät sosiaalityön apuna)
- Kokeillaan psykiatrisen sairaanhoitajan konsultaatiotoimintaa tilanteissa, joissa mielenterveyden haasteista kärsivän asiakkaan asumisessa on ongelmia, eikä asiakkaalla ole tietävästi hoitokontaktia muualle

Verkostoyhteistyön kehittäminen:

- Yhteistyön kehittäminen aikuissosiaalityön kanssa ylisukupolvisen asumisen tilanteisiin: lisätään ymmärrystä toistemme työstä ja laaditaan ohjeistus
- SAS-prosessien ja omatyöntekijyyden työnjakojen ja prosessien kehittäminen gerontologisen sosiaalityön, asiakasohjauksen, asumisen tuen ja mielenterveysasiakkaiden asumispalveluiden kanssa
- Yhteistyön tiivistäminen asumisneuvonnan ja Hekan kanssa siisteys, tuholaisien torjunta ja häätöasioissa sekä muuton kysymyksissä
- Yhteistyön tiivistäminen tilapäismajoitusten sosiaaliohjaajien kanssa
- Yhteistyön kehittäminen Hietaniemen palvelukeskuksen kanssa
- Asunnottomien ikääntyneiden ja muistisairaiden ”polku”

Tutkimusaiheet

- Gerontologisen sosiaalityön asiakkaiden vuokratilastit ja hädät: taustatekijät, määrä ja prosessi
- Kustannusvertailua eri asumismuotojen ja palvelukokonaisuuksien välillä
- Kokemukset yhteisöllisestä asumisesta
- Palveluista kieltäytyvien kokemukset

Toimenpide-ehdotukset palvelujärjestelmän kehittämisen näkökulmasta:

- Lisättävä mahdollisuuksia hakea asuntoa myös ilman digitaalisia välineitä
- Lisättävä kohtuuhintaisia, esteettömiä asumisvaihtoehtoja iäkkäille pienituloisille asiakkaille sekä asiakkaille soveltuvia väistö- ja tilapäisasuntoja esim. remonttien ajalle
- Edistettävä paremmin iäkkäiden asiakkaiden asunnon vaihtamisen mahdollisuuksia (esim. esteettömään asuntoon vaihtaminen)
- Huomioitava pienituloisten ja ylikalliissa asunnoissa asuvien ikääntyneiden tilanne Kelan asumisen tukien ja toimeentulotuen asumismenojen kriteereissä, kun asuminen asunnossa asiakkaan kokonaistilanne huomioiden on kuitenkin perusteltua
- Huomioitava turvattomat, yksin asuvat monisairaat iäkkäät kotiin tuotavissa palveluissa ja ympärivuorokautiseen hoitoon tai yhteisölliseen asumiseen ohjautumisen kriteereissä
- Rakennettava uusia ratkaisuja ikääntyneiden asiakkaiden asumisen ja arkielämän asioiden hoitamiseen ja järjestämiseen, jotka eivät ratkea hoidollisella avulla tai palvelujärjestelmän muilla olemassa olevilla palveluilla
- Laajennetaan kriteeristöä vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin myös ikääntyneille monisairaille (esim. henkilökohtainen apu, asunnonmuutostyöt, kuljetuspalvelut)
- Huomioidaan esteettömyys ja saavutettavuus paremmin asuntokannassa sekä palveluissa

Lähteet

Harmaalla alueella – Sosiaalinen raportti 2020–2021. Helsingin kaupunki / Gerontologinen sosiaalityö. Julkaistu Helsingin kaupungin intra-sivustolla.

Helsingin kaupunki 2022. Helsingin hyvinvointisuunnitelma 2022–2025. Saatavissa: <https://hyte.hel.fi/hyvinvointisuunnitelma/> [viitattu 7.10.2024].

Helsingin kaupunki 2024. Ikääntyneiden yhteisöllisen asumisen myöntämisen perusteet 2024. Sosiaali-, terveys- ja pelastuslautakunta 14/27.8.2024. Saatavissa: [Ikääntyneiden palvelujen yhteisöllisen asumisen myöntämisen perusteet | Päätökset | Helsingin kaupunki](#) [viitattu 7.10.2024].

Isännöintiiliitto. 2023. Palovaroittimet siirtyvät taloyhtiön vastuulle.

Julkaistu: 22.11.2023. Muokattu: 23.1.2024. Saatavissa:

<https://www.isannointiliitto.fi/artikkeli/palovaroittimet-siirtyvat-taloyhtion-vastuulle/> [viitattu 22.4.2024].

Juhila K. 2022. Koti asiakkaan ja työntekijän kohtaamispaikkana. Teoksessa S Raitakari, Kirsi Günther & J-M Räsänen (toim.) Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus. Tampere University Press.

Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Vuokralaisen velvollisuudet ja korvausvastuu. Saatavissa: <https://www.kkv.fi/kuluttaja-asiat/asuminen/vuokra-asunnot/vuokralaisen-velvollisuudet-ja-korvausvastuu/#ilmoita-vuokranantajalle-vahingoista> [viitattu 24.9.2024].

Kortelainen J, Oosi O, Luukkonen T, Luomala N, Välikangas K, Hätälä J, Haapakorva P, Hämeenniemi R, Kaasalainen T. 2020. Ikääntyneiden asuminen – ennakointi ja varautuminen kunnissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 55.

Kortelainen J, Koivula N, Koivula T, Luomala N, Siltala J, Aihinen T & Oosi O. 2023. Ikääntyneiden asumisen kehittämisen hyviä käytäntöjä kunnissa ja hyvinvointialueilla. Ympäristöministeriön julkaisuja 39.

Kouki T. 2024. Palontutkinnan havaintoja paloriskikohteista. Riskiasumisen turvallisuusseminaari 30. – 31.1.2024.

Koulutetut ammattijärjestäjät sosiaalityön apuna. Videomateriaali. Suomen ammattijärjestäjät ry. Saatavissa: <https://www.ammattijarjestajat.fi/mita-ammattijarjestaja-tekee/> [viitattu 24.9.2024].

Kuurne L. 2023. Liesipalot vakuutusyhtiölle tehtyjen vahinkoilmoitusten näkökulmasta (Tutkimusraportti). Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK.

Lumio J. 2015. Laitoksesta kotiin – syntykö säästöjä? Ikäihmisten palveluiden muutosten kustannusvaikutukset Tampereella. Sitra: Sitran selvityksiä 94. Saatavissa: <https://www.sitra.fi/app/uploads/2015/06/Selvityksia94.pdf> [viitattu 7.5.2024].

Oosi O, Kortelainen J, Luukkonen T & Haila K. 2020. Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen tilanne ja tulevaisuuden tarpeet. Ympäristöministeriön julkaisuja 8. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014).

Pelastuslaki 379/2011. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110379> [viitattu 5.6.2024].

Rovasalo A. 2023. Keräilypakko. Lääkärikirja Duodecim. Julkaistu 23.3.2023. Saatavissa: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01100> [viitattu 22.4.24].

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

STM. 2020. Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2020. Ikäkyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 31.

STM. 2022. Iäkkäiden ihmisten kotiin annettavat palvelut ja asumispalvelut kehittyvät lakiuudistuksella. Julkaistu 25.8.2022. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/iakkaiden-ihmisten-kotiin-annettavat-palvelut-ja-asumispalvelut-kehittyvat-lakiuudistuksella>

STM. 2024a. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165650> [viitattu 5.6.2024].

STM. 2024b. Laatusuositus aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2024:4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5436-6> [viitattu 7.9.2024].

Suomen ammattijärjestäjät ry. Ammattijärjestäjien eettinen ohjeistus. Saatavissa: <https://www.ammattijarjestajat.fi/koulutetut-ammattijarjestajat/ammattijarjestajien-eettinen-ohj/> [viitattu 24.9.2024].

Valtioneuvosto. 2023. Kansallisen ikäohjelman vuosien 2020–2023 loppuraportti. Valtioneuvoston julkaisuja 54.

Ympäristöministeriö. 2020. Ikääntyneiden asumisen toimenpideohjelma vuosille 2020–2022. https://ym.fi/documents/1410903/38439968/Ikaantyneiden_asumisen_toimenpideohjelma_FI-52565ACB_21A7_4EB5_B5E1_99651279528D-159518.pdf/52eb690c-1d88-17c4-a571-9d0054ff7961/Ikaantyneiden_asumisen_toimenpideohjelma_FI-52565ACB_21A7_4EB5_B5E1_99651279528D-159518.pdf?t=1603259593212

Helsinki

Helsingin kaupunki

Gerontologinen sosiaalityö

Pohjoisesplanadi 11–13
00170 Helsinki

PL 1
00099 Helsingin kaupunki
Puhelinvaihde 09 310 1641

www.hel.fi